

A budai Várnegyed fejlesztetőségének városépítészeti vonatkozásai

Történelmi városközpontok morfológiai adottságainak és rekonstrukciós folyamatainak összevetése*

KÁDÁR Bálint

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék, 1111 Budapest, Műegyetem rakpart 3. K. II. 93. E-mail: kadar.balint@epk.bme.hu

EREDETI KÖZLEMÉNY

Beérkezett: 2022. augusztus 22. • Elfogadva: 2022. augusztus 24.

Online First megjelenése: 2022. szeptember 19.

© 2022 A Szerző

ÖSSZEFOGLALÓ

A budai Várnegyed rekonstrukciója a második világháború után visszaadta a Polgárváros középkori és barokk léptékét és értékeit, ezeket kulturális, lakó és turisztikai funkciókkal töltve meg. A magyar főváros egyetlen integráns történelmi negyedeként őrzi történelmünk és építészünk lenyomatait mellett a városépítő polgárság emlékét is. Ebből a történelmileg predestinált szerepéből a századforduló dualizmusában tapasztalt hatalmi központ építések hasonlóan próbálták kimozdítani, mint korunk hatalmi törekvései, léptékben és jelentésben egy nagyobb szerepet megpróbálva ráerőltetni a budai polgárvárosra. A kis léptékű mozgásokat kiszolgáló középkori eredetű morfológia terhelhetőségének objektív szempontjai mellett számos nemzetközi példa is bizonyítja, hogy csakis olyan kulturális és lakó funkciók tehetik megélhető és sikeres városrészé a budai Várnegyedet, amelyek képesek együtt élni az értékes történelmi rétegekkel és azok léptékével. Ez a tanulmány a háború utáni rekonstrukció és a Nemzeti Hauszmann Terv által ma véghez vitt rekonstrukciókat nem egymással, hanem más európai történelmi városközpontok morfológiai adottságaival és rekonstrukciós folyamataival veti össze. A Space Syntax analízisek kimutatták, hogy a középkori eredetű városzövedek minden európai városban a 19. századi szövet mellett izolált, ám gyalogos szempontból integráns térrendszerrel bírnak, amely nem alkalmas a modern városok igazgatási és termelési funkcióit befogadni, ám megfelel a kortárs 15 perces élhető város fogalmának és a turisztikai térhasználatnak is. Az ilyen városközpontok közül a második világháborúban megsérült városzövedek rekonstrukciói közül a budai Várnegyed háború utáni rekonstrukciója nem lóg ki, sőt, megelőzte korát. A mai vári rekonstrukciós beavatkozások az újjáépítések módszerében nem lóg ki más európai folyamatok közül, de funkcióiban, a rekonstrukció által megcélzott történelmi kor kiválasztásában, valamint a társadalmi igények figyelembevétele terén nem követi a mai trendeket.

KULCSSZAVAK

rekonstrukció, történelmi városközpont, térszintaktika, Space Syntax, budai Várnegyed

* Az MTA Építészeti Tudományos Bizottsága és az MTA Építészettörténelmi, Építészetelméleti és Műemléki Állandó Bizottsága által a *Budapest 100* programmal együttműködve szervezett, „Város, lakókörnyezet, karakter. Fejezetek a budai várnegyed történetéből” c. konferencián, Budapesten 2022. május 12-én elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata.

BEVEZETÉS

A budai Várnegyed rekonstrukciója

A budai Várnegyed egyike Európa legtöbbször újra- és átépített történelmi városrészeinek. A legutolsó rekonstrukciós program hivatalosan 2019-ben indult. A Várkapitányság Nonprofit Zrt. által levezényelt Nemzeti Hauszmann Program hivatalosan 14 épített örökségi elemet állít vissza elsősorban a Budavári Palotanegyed területén, de a rekonstrukciós helyszínek között szerepel a Magyar Nemzeti Levéltár épületének eredeti tervek alapján történő továbbépítése, illetve a várfalak, sétányok és közterületek rendbetétele is.¹ A programmal párhuzamosan fut sok másik állami szférához köthető beruházás is, minisztériumok költöznek száz évvel ezelőtt használt helyükre (Pénzügyminisztérium), de sokszor vadonatúj funkciók kapnak megújuló történelmi épületeket (régibudai városháza – Pallas Athéné Domus Sapientiae Alapítvány) vagy éppen konferenciaközpont épül egy majd hetven éve elpusztult polgárvárosi épületsor újrafogalmazott díszlethomlokzatfalával, ahol csak negyven évig tudott építészeti elismert választ mutatni egy ilyen helyzetre a Jánossy György és Laczkovics László tervezte Diplomata-lakóház. A párhuzamosan folyó építési munkák volumene okán a mostani rekonstrukciós hullám már-már összemérhető a háború utáni újjáépítésekkel, s bár azok valóban a Várnegyed teljes épületállományát érintették, akkor sem zajlott több átépítés ekkora időbeli koncentrátságban. A 2019-től zajló átépítések nagy szakmai vitákat generáltak, még ha ezeknek viszonylag szűk is maradt a fóruma, leginkább az online médiában és izolált szakmai körökben fogalmazódtak meg kritikák, amelyeket a www.epiteszforum.hu oldal archívumait böngészve lehet a legjobban rekonstruálni.² Ennek a tanulmánynak nem célja a kritikák és azok jogosságának összefoglalása és vizsgálata, ám megkísérli a budai Várnegyed Hauszmann Program szerinti átépítését objektíven városépítészeti kontextusba helyezni. Nem először kellett (háborúk után) nagy mértékben átépíteni ezt a városrészt, de az sem előzmények nélküli, hogy békeidőben alakult át radikálisan a Budai Vár épületállománya. A 2019-es rekonstrukció pont egy ilyen nagy átépítési hullám eredményeit építi újraindítva a mai technológiákkal, hiszen a 19. század végén és a 20. század elején főként állami beavatkozásra épült át megannyi várbéli tömb addig idegennek számító léptékben, hogy új közfunkcióknak és egyéb reprezentációs igényeknek teremtsenek helyet. Az első világháborúig tartó nagy fejlesztési hullám léptékváltó beavatkozásainak nagy részét a második világháború utáni átfogó rekonstrukció próbálta visszacsinálni, célul kitűzve a középkori és barokk kor emlékeinek és léptékének helyreállítását. Tehát a mostani rekonstrukció valami olyan városépítészeti stádiumot kíván visszaállítani a budai Várnegyedben, amit egyszer már hibásnak tekintett a szakma, és korrigált is. A két korszak között nagy különbség mutatkozik a rekonstrukció fogalmának tartalmában, ugyanis csak mint városrekonstrukció lehet ezt a szót mindkét esetben használni (ahogyan a tanulmányban a rekonstrukció általában a városi léptékre utal). A világháború utáni helyreállítás hiteles restauráláson alapult, a Velencei Charta ajánlásait messze megfogadta,³ míg a mai építések a rekonstrukció, újjáépítés, sőt, másolatépítés eszközeit használják. Ilyen szempontból a mai építkezések kortárs beavatkozások, ugyanis ezeket az eszközöket a közelmúltig még a legtöbb

¹ Várkapitányság Nonprofit Zrt. 2022.

² Építészfórum 2022.

³ Gerő 1980.

szakember ellenezte, vitatta,⁴ ugyanakkor a hitelesen rekonstruálható, tragikusan megsemmisült épületek esetében a Krakói Charta óta már elfogadott a rekonstrukció is, illetve a szakma is egyre inkább elfogadja, hogy a rekonstrukció nem feltétlenül műemléki kategória, sokkal inkább egy kortárs társadalmi igény.⁵ Vajon lehet-e városépítészeti nézőpontból objektív szempontokat mutatni a különböző fejlesztési és rekonstrukciós hullámok jogosságának megítélésére?

Ennek a tanulmánynak a célja, hogy morfológiai szempontból megvizsgálja, milyen funkcionális és lépték szerinti meghatározottságok alapján lehet megítélni a budai Várnegyed mint városrészt. A térszintaktikai analízisek eszközével⁶ lehetőség nyílt összehasonlító vizsgálatok készítésére más európai történelmi városrészekkel és várnegyedekkel, amelyek hasonló vagy éppen más fejlődési és morfológiai adottságokkal bírtak. Mindegyik vizsgált történelmi városrészben kiemelten fontos volt az épített örökség fenntartása, bemutatása, és ahol a történelmi városrészekben a történelmi épített örökség nem tudott fennmaradni, ott sokszor nyúltak a rekonstrukció, újjáépítés, sőt, az átértelmezett újjáépítés eszközeihez. Tehát a Budai Várnegyed rekonstrukciós törekvései nem egyediek, ám a rekonstrukció célját, a történelmi örökség kulturális identitás részeként való integrálódását mégis érdemes vizsgálni, hiszen a rekonstrukciónál az első kérdés, ami mindig felmerül: milyen kort, melyik pillanatot kívánják rekonstruálni és mennyire kizárólagosan, milyen viszonyban van a városrész által átélt egyéb korok történeteivel és lenyomataival.⁷ A világháború utáni helyreállítási folyamat befejezettnek volt tekinthető, hiszen a folytatódó archeológiai kutatások során feltáruló leletek és alapfalak nem adtak elég információt a hiányzó beépítésekről, nem tudtak hitelesen rekonstruálható épületek részeként megjelenni, míg a Nemzeti Hauszmann Program újjáépítéseinek hiteles adatai vannak száz évvel ezelőttről. Jelen tanulmány nem a hitelesség szemszögéből,⁸ hanem a morfológiai adottságok és az általuk is meghatározott történelmi-kulturális szerep tekintetében tud összehasonlítást végezni a Budai Várnegyed és más európai történelmi városközpontok fejlődése és rekonstrukciós törekvései között.

A budai Várnegyed nevéhez híven egy jól védhető hegyen létrejött erődített település volt. A tatárjárás után stratégiai okokból az addig lakatlan pesti Újhegyre felépített Buda a védelem és a kereskedelem szempontjából is kiváló adottságokkal bírt.⁹ Nem csak mint királyi központ tudott az ország legjelentősebb városává válni; Alhévitzől Felhévizig terjedő Duna-parti elővárosával, a forgalmas pesti rév és a dunai forgalom kereskedelmével és a Budán letelepedett távolsági kereskedő réteg vitalitásával a legnépesebb és egyik leggazdagabb szabad királyi várossá lett. A város helyét a védelem szempontjai jelölték ki. A mészkö kalappal védett budai márga hegy kiváló körkörös védelmi vonalat alakított ki a beépítésre ideális fennsík köré, ráadásul a két kőzetréteg között természetes barlangrendszer és jó víztározó képesség okán további előnyökkel is járt az itteni megtelepedés. A védelem szempontjai sokáig meghatározóak voltak, ám a dunai átkelési lehetőség és a környező elővárosok nagyobb piacterei okán kereskedelmi szempontból sem érte hátrány a jellegzetes morfológiájú Budát.¹⁰ A törökök pusztítása után ugyan viszontagságosan szerezte vissza szabad királyi városi kiváltságait, de polgársága továbbra is kihasználta

⁴ Fejérdy 2017; Fejérdy 1999; Veöreös 2021; Zsembery 2017.

⁵ Mezős 2001; Toshikj–Zsembery 2019.

⁶ Hillier 1996; Hutchison–Mitchell 2005; Karimi 2012; Rashid 2019.

⁷ Ashworth 1998; Fejérdy 2017.

⁸ Fejérdy 1999; Mezős 2001.

⁹ H. Gyürky 1972; Zolnay 1963.

¹⁰ Gerő 1979; Pataki 1950.

Buda védelmi és kereskedelmi szempontból előnyös helyzetét.¹¹ Ám a kereskedelem átalakult, a jó megközelíthetőség vált a legfontosabbá, a 18. századtól már Pest lett a kereskedelmi központ. Buda szerepe pusztán igazgatási, egyházi és oktatási szempontból maradt jelentős, a 19. században már ódon hangulatú zárt városrészként emlegették. A Várhegy védhetősége izolált kisváros-sá tette a Várnegyedet, melyben sokkal lassabb volt az élet, mint Pesten. Elzártasága miatt léptéke és főbb építészeti karakterelemei is megmaradtak, emiatt továbbra is kedvelt lakóhelye maradt a gazdagabb családoknak, kedveltek voltak vendéglátó helyei is, így már a 20. század elejére itt a turizmus vált az egyik fő fejlesztő erővé.¹²

A Várnegyed a második világháború utáni rekonstrukciót követően a kulturális térben talált központi szerepet, a magyar főváros egyetlen integráns történelmi negyedeként őrzi történelmünk és építészettünk lenyomatait mellett a városépítő polgárság emlékét is. A Polgárváros és a Budai Vár mint hatalmi központ a középkori Várhegyen már térben elváltak egymástól, és csak a századforduló dualizmusából fakadó hatalmi döntések során települtek ismét jelentős államigazgatási funkciók a polgárházak közé, ezeket az új épületeket bontotta vissza vagy szelídítette meg léptékükben és funkciójukban a világháború utáni újjáépítés. A hatalmi funkciók helyére tett kulturális és szolgáltató funkciók, illetve a túl nagy léptékű épületek el- és visszabontása mögött egyrészt politikai szándék is volt (az előző korszak tagadása, a hatalmi központ áthelyezése), ugyanakkor szakmailag sosem volt vitatott egy élnél, a történelmi korszakokat bemutató, az eredeti polgárváros hagyományait folytató városrész kialakítása.¹³ A polgárváros középkori eredetű miliője és képe az európai városi identitás egyik fontos alapja, ugyanis a modern kor előtti formájában fennmaradt városi táj hitelesen hirdeti az európai városok polgári gyökereit,¹⁴ mert a hatalmi pozíciókat képviselő egyházi és kormányzati épületekkel szemben az együttműködő és önszabályozó közösség szerepét mutatják be az azonos elemekkel, formákkal és épületszerkezetekkel felépült polgárházak, amelyek a városi szövet nagy részét adják.¹⁵ A helyi identitás – és specifikusan az európai városok identitása – egyre fontosabb a 21. században, a kortárs szakirodalom is kiemeli a város morfológiájának, örökségének és köztérminőségének fontosságát mind társadalmi, mind döntéshozói szinten.¹⁶

De vajon van-e szakmai, illetve mérhető érv a budai Várnegyed léptékeinek és funkcióinak kérdésében?

MÓDSZEREK

Space Syntax

Tanulmányomban a történelmi városközpontok Space Syntax módszerrel történő térszintaktikai elemzésével kívánom meghatározni a modern városszövetbe történő beágyazottságuk mértékét, ennek okán az ilyen városrészek funkcionális használatának határait.

¹¹ Nagy 1971; Weidinger–Horler 1956.

¹² Fónagy et al. 2013.

¹³ Gerő 1979.

¹⁴ Ashworth 1998.

¹⁵ Hilber–Datko 2012.

¹⁶ Gospodini 2004.

A térszintaktika a fizikai teret más térrészekkel való kapcsolatainak függvényeként írja le, így tér-kapcsolat-rendszerek matematikai megértését teszi lehetővé.¹⁷ A térszintaxis alapjait a hetvenes években a University College London (UCL) egyetemen dolgozták ki, azóta tételmeleti tudományágként kutatási ágak sora épült rá a *Space Syntax* matematikai modelljére, és több nyílt forráskódú szoftver található, amelyekkel automatizálni lehet a térszintaktikai számításokat. A DepthmapX program a legelterjedtebb, ennek a 0.7-es verziójával készültek a tanulmány elemzése.

A Space Syntax gráfelméleti számításokat végez térrészek hálózatain.¹⁸ A tér elemzési egységei lehetnek szobák, moduláris térnégyzet raszterelemek vagy akár egész utcák is. A specifikus térszintaktikai mérőszámok a meghatározott térrészek egymáshoz viszonyított kapcsolatrendszereit írják le, a számítás alapja, hogy kapcsolat van-e két térrész között, vagy nincs, ez lehet vizuális kapcsolat, ajtó, átjárhatóság, csomópont. Az ezek rendszerét vizsgáló gráfok megmutatják, hogy az egyes térrészek milyen kapcsolati viszonyban állnak egymással, milyen hierarchiaviszonyok figyelhetők meg, ill. mennyire integrált a térrész vagy az egész térstruktúra. Városi térhálózatok esetén a morfológia térszintaktikai vizsgálata megmutatja, hogy egyes utcákból kiindulva hány keresztező téren át lehet elérni a térhálózat másik utcáit, illetve hány utcát lehet elérni összességében hány lépésen (kereszteződésen) keresztül. Ennek kiszámításához egy léptékhelyes utcatérkép szükséges, amelyben az egyes utcák mind különböző rajzi szegmensek, és a csomópontokban valóban rajzilag kapcsolódnak is egymáshoz. Az ilyen térképeket az OpenStreetMap ingyenes közösségi térkép platformról lehet letölteni GIS programon keresztül.¹⁹ A DepthmapX Autocad .dxf formátumból tud számítható térszintaktikai modellt készíteni, így a vizsgált városok OpenStreetMap térképes felületéről ilyen formátumba kerültek konvertálásra.

Legyen épület- vagy városlépték, a térszintaktikai integráltság egy hálózatban lévő csomópontból a többi csomópont elérési mélységének számításán alapuló mutató. Egy hálózat csomópontjából az összes többi csomópont eléréséhez szükséges más csomópontokon való áthaladás kvantifikációja a mélység. A *Total Depth (TD)*, azaz teljes mélység az egyes csomópontok távolságainak összege az összes csomópontra ($n=K$) számítva. Az integráltsági mutató ennek a teljes mélységnek a normalizált mutatója:

$$i = 2 \times \frac{\frac{TD}{(K-1)} - 1}{K-2}$$

Ez a mutató annak indikátora, mennyire van egy csomópont integrálva a hálózatba, egy városrész esetén az utcák mennyire vannak jól összekötve a város többi utcájával. A *Space Syntax* térszintaktikai ábrái színekkel jelzik, mennyire integráltak a hálózat egyes elemei, kék színnel a legkevésbé integrált elemeket jelöli, piros színnel a leginkább integrált elemeket. Az integráltság viszonyítható a teljes rendszerhez i_n (teljes város minden utcájának elérhetősége az adott utcáról) vagy az adott elemtől meghatározott távolságban lévő elemek halmazához. Ez a távolság lehet metrikus (i_{metric} azaz adott méteren belül mennyi más csomópontot / utcát lehet elérni), lehet szög alapú (i_{angular} azaz a csomóponttól adott befordulási fokon belül a távolságtól

¹⁷ Hillier 1996.

¹⁸ I. m.

¹⁹ Jiang–Claramunt 2002.

függetlenül hány csomópont van, azaz mennyire kell *kanyarogni* egy rendszeren belül), vagy lépéskénti (i_{step} azaz adott számú csomópontok közötti kapcsolat megtételével minden irányban mennyi más csomópont érhető el). A metrikus integrációs mutató nagyon hasznos, ha a gyalogos távolságon belüli térhálózati elemek integráltságáról szeretnénk képet kapni, míg a lépéskénti (step integration) nagyobb rendszerekben hasznos, ha különböző városszöveteknek azonos léptékű elérhetőségi, azaz integrációs mutatóit kell meghatározni. Jelen tanulmány a lépéskénti integrációs mutatót használja $\text{step} = 50$ lépésre, azaz azt vizsgálja, hogy egy városi rendszerben 50 sarokra mennyi más utca tárható fel egy-egy utcáról. Ugyanakkor a történeti városok működésének bemutatására a gyalogos megközelíthetőség logikáját a metrikus integrációs mutató *metric r* = 250 méter távolságot mutatják be a felhozott példák, azaz hány másik térrész érhető el 250 méteres (gyalog)távolságban adott utcától.

A Space Syntax alapú vizsgálatok kifejezetten alkalmasak települési morfológiai jellemzők vizsgálatára.²⁰ A leghíresebb városépítészeti tipológiák térszintaktikai hatékonyságát Manhattan-tól Barcelonáig már összevetették,²¹ kimutatták a négyzethálós és organikus-meanderező város-szerkezetek közötti különbségeket.²² Hanson már 1989-ben London településszerkezetének történelmi változásait vizsgálta ezzel a módszerrel,²³ de szintén London példáján keresztül vizsgálták a 19. századi városfejlődés mérhető morfológiai jellemzőit,²⁴ bemutattva, hogy a Space Syntax a történeti városok morfológiájának egyik leghatékonyabb analitikus eszköze. A jelentős globális központok mellett ma már szinte minden régióban vannak térszintaktikai elemzéseken alapuló urbanisztikai, városmorfológiai és várostörténeti kutatások.²⁵ A térszintaktikai vizsgálatok már magyarországi kutatók munkásságában is megjelennek, akár építészeti, környezetpszichológiai,²⁶ akár urbanisztikai vonatkozásban.²⁷

A Space Syntax vizsgálatot Budapest és tíz másik európai történeti város összehasonlító elemzésére használok, amellyel a középkori eredetű történelmi városmag morfológiai helyzetét próbálom meghatározni a később köré nőtt városszövetben. Az ilyen típusú térszintaktikai vizsgálatokkal kimutatható, hogy a történelmi városközpontok mind a mai napig hordoznak olyan morfológiai jellemzőket, amelyek miatt csak a kevésbé integráltságérzékeny városfunkciók befogadására ideálisak, azaz kereskedelmi és tömegforgalmi funkciók nem érvényesülnek ezekben a városrészekben, kivéve ha eleve az eredeti kialakulásukkor általános gyalogos forgalomra ideális funkciókról van szó.

Történeti városközpontok morfológiai összehasonlítása

A Space Syntax vizsgálat során Budapest utcahálózatát olyan történeti városok utcahálózataival hasonlítottam össze, amelyeknél vagy nagyon hasonló a történeti városmag viszonya a később körülötte kialakult városszövettel, vagy különbözik egy bizonyos egyértelműen meghatározható

²⁰ Rashid 2019.

²¹ Al Sayed–Turner–Hanna 2009.

²² Nophaket–Fujii 2004.

²³ Hanson 1990.

²⁴ Griffiths–Vaughan 2020.

²⁵ Hadrien 2018.

²⁶ Keszei et al. 2019.

²⁷ Kádár 2013, 2018.

morfológiai vagy fejlődéstörténeti szempontból. Minden esetben a különböző városrészek utcáinak 50 lépéses integráltsági mutatója lett összehasonlítva, kiemelve a történeti városnegyed, és összevetve a nagyrészt a 19. században kialakult központi városrészekkel. A budai Várnegyed esetében az egyes utcák integráltsági mutatója az $i = 300$ és $i = 600$ közötti tartományba esik, $i = 450$ átlaggal. A pesti belvárosban a Nagykörúton jellemzően $2000 < i < 2600$, a Kiskörút és Hungária körgyűrű között átlag $i = 1600$, de a belső pesti és budai kerületekben mindenhol $i > 1000$, kivéve a parkokban, a Gellért hegyen és a budai Várhegyen. A Kiskörúton belül, a régi pesti belvárosban is alacsonyak az integráltsági mutatók: $1000 < i < 1500$. A középkori eredetű városzövetet itt a dunai oldaltól eltekintve nem választja el topográfiai határvonal, az egykori pesti városfal mindenhol eltűnt, ugyanakkor a középkori eredetű utcahálózat és az egykori városkapukon kívül csak kevés helyen létesült városfal vonalat áttörő utca okán, mégis jól mérhető ennek a városrésznek a visszafogott integráltsága a 19. században létesült sugaras-körgyűrűs rendszer integráltságához képest. A budai Várnegyed integráltsága átlagosan 0,28-ada a 19. századi városzövetének, míg a pesti középkori belváros 0,78-ada ennek a jól integrált körgyűrűs rendszernek.

A budapesti értékekkel összehasonlítva 10 másik város integráltsági mutatói az 1. táblázatban láthatóak, illetve a 2. és 3. ábrán színekkel a vizsgált városok belvárosi utcarendszerének térszintaktikai vizsgálata látszanak.

1. táblázat. 10 város és Budapest térszintaktikai összehasonlítása történelmi városmagjuk és 19. századi belvárosi városzövetük tekintetében, DepthmapX programmal segment map térképekről step = 50 lépésben vizsgálva az integráltságot

	A történelmi városmag utcáinak maximum/átlagos/minimum integráltsága (i_n)	A 19. századi belváros utcáinak maximum/átlagos/minimum integráltsága (i_m)	A történelmi belváros integráltsága a 19. századi belvároséhoz képest (i_n / i_m)
Buda(pest)	600/450/300	2600/1600/1000	0,28
Prága	900/600/300	2100/1600/1000	0,38
Varsó	1200/1000/500	2500/1600/800	0,63
Zágráb	1000/500/250	3000/2000/1000	0,25
Tallinn	1000/700/400	1800/1200/800	0,58
Zürich	1100/800/600	2000/1600/1000	0,50
Bern	800/500/300	1600/1200/800	0,42
Frankfurt	500/1000/1500	2000/1800/1200	0,56
Drezda	1100/700/300	1800/1000/600	0,70
Krakkó	1900/1700/1200	2200/1700/900	1,00
Berlin	700/500/300	1300/900/600	0,55

A budai várhoz hasonlóan a prágai vár is egy jól védhető dombon helyezkedik el, illetve itt is a folyó túloldalán egy laposabb területen található a középkori belváros másik, kereskedelemre jobban alkalmas része. A 19. századi városrészeknek itt is $i_m = 1600$ az átlagos integráltsága, és a

vár esetében itt is $i_h = 450$ az átlagos integráltság. Ha a folyó két partján lévő középkori városrészek átlagát nézzük, $i_h / i_m = 0,38$, a laposabb történeti városrész itt kevésbé integrálódott még a pesti középkori belvároshoz képest is.

Ennél is izoláltabb a zágrábi középkori városrész helyzete; a Felsőváros történeti városmagnak integráltsági mutatója csak 0,25-öde a völgyben fekvő városrészek integráltságának. Az alacsony értékek oka, hogy a 19. századi város csak a Felsővárostól délre húzódó völgyben alakult ki, így még izoláltabb lett a régi városmag. Bern történeti központja is hasonló izoláltságot mutat, hiszen egy folyókanyarulat által közrevett dombon fekszik az egykor erődített városmag. Tallinn esetében a domb, amelyre a városmag épült egyik oldalról sincs vízzel határolva (a tengerpart odébb van), így kicsit magasabbak az integráltsági mutatói ennek a városrésznek, de így is jelentősen elüt a környező városrészek magasabban integrált utcahálózatától, hiszen a dombon fekvő történelmi városközpont fallal volt körülvéve, akárcsak a budai Várnegyed (1. ábra). Mind Bern, mind Tallinn kisebb városok, mint az eddig említettek, így az eltérés (i_h / i_m) kisebb, mint Prága vagy Budapest esetében.

Zürich történeti városmagja a folyó két partján fekszik, itt a 19. századi és modern városnak is dombos topográfiajú területre épült, mégis jól elkülönül a középkori városmagja, fele akkora integráltsági mutatókkal, mint a város többi része (2. ábra).

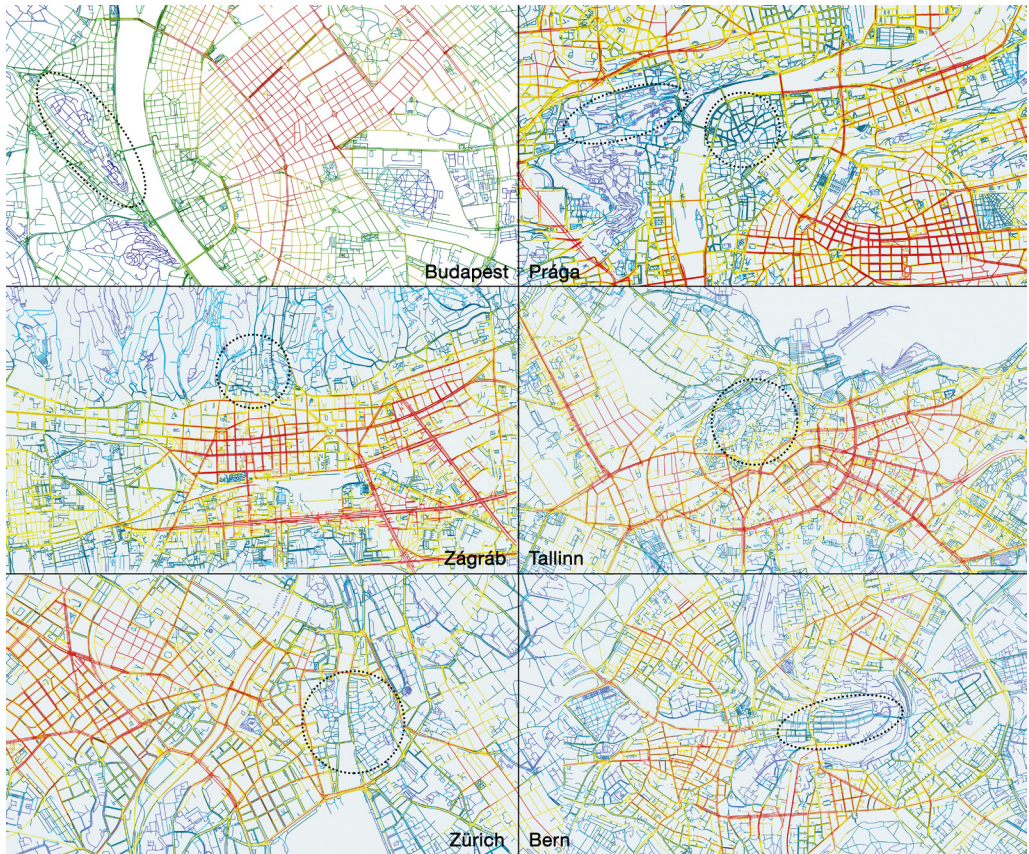
Krakkót megkímélték a világháborúk, így a 19. században lezajlott városszöveti integráció hatása mérhető a mai városszövet térszintaktikai elemzésével: itt látható, hogy a történelmi belváros és a 19. századi városszövet integráltsági mutatói megegyeznek, nincs izoláció a városszöveten belül a középkori eredetű részekben. Ehhez hozzájárult Krakkó logikus raszterháló közép-

1. ábra. A budai Várnegyed (balra) és Tallinn történelmi városközpontja (jobbra), kívül (fent) és belül (lent) (Fotó: Kádár Bálint)

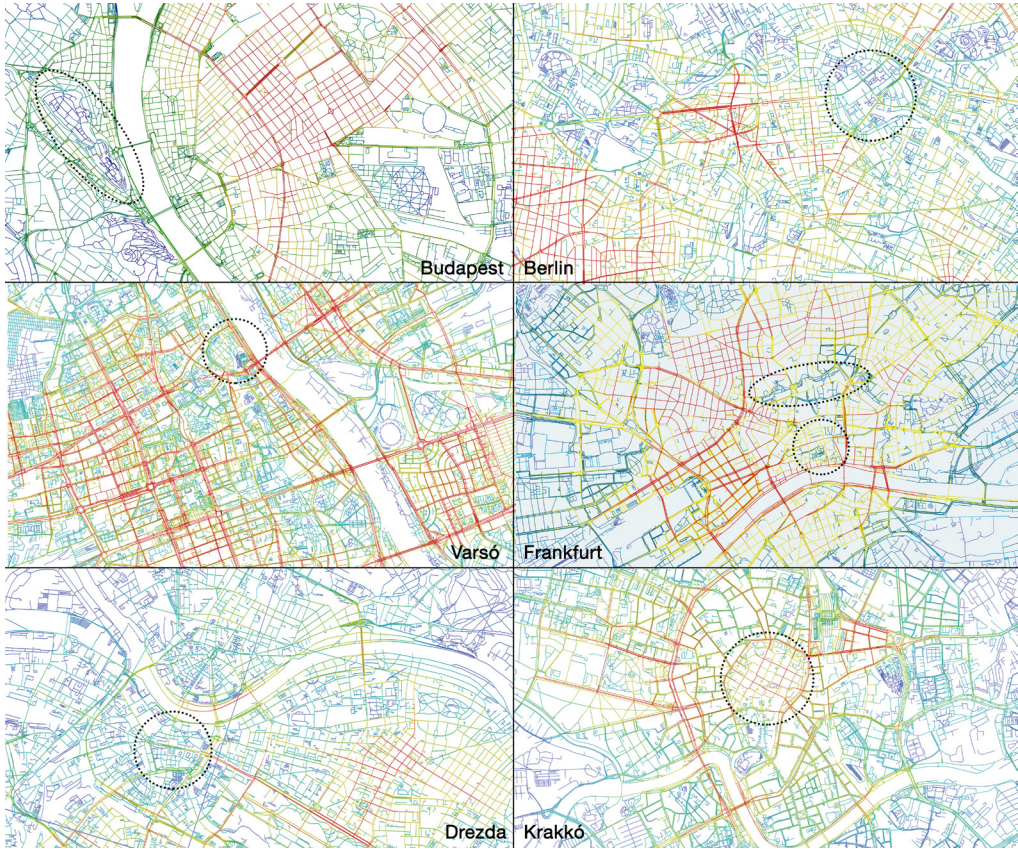

2. ábra. Budapest, Prága, Zágráb, Tallinn, Zürich és Bern történelmi városközpontjai térszintaktikailag izolált helyzeteinek összehasonlítása a DepthmapX program által készített segment map térképeken step = 50 léptékben. A piros színek a magasan integrált, a kék színek az alacsonyan integrált közttereket jelölik

kori városszöveve, amely organikus városfejlődés helyett a telepített város logikáját tükrözi, mint Buda maga, csak itt nem volt domborzati határa a logikus várostelepítésnek. Berlin, Varsó, Frankfurt és Drezda történelmi városrészei több szempontból is hasonlítanak egymásra (3. ábra): a történelmi magok körül a domborzat elenyésző, folyóparti erődítmények szolgálták a védelmüket. Mind a négy nagyvárost súlyos bombázások érték a második világháború alatt, történelmi magjaik nagyrészt romba dőltek. Varsó esetében a történelmi szövet és épületek teljes rekonstrukcióját határozta el a háború után, amely így a háború előtti állapothoz képest is jobban izolált maradt a város többi részétől, hiszen még az erődítmények egyes részeit is rekonstruálták, amelyeket a 19. századi fejlődés igyekezett eltüntetni. Berlin és Frankfurt esetében, illetve Drezdában a történelmi szövetet csak részben tartották meg a háború után, a modern városépítészeti elvek mentén szerkesztett szélesebb útvonalakkal és újfajta beépítésekkel épült újjá a belváros. Ugyanakkor mindhárom városban egy későbbi időpontban elindult a történelmi szövet rekonstrukciója, Berlinben a Nikolaiviertel, a Friedrichstrasse és más történelmi térsorok újjáépítésével ünnepelte 1987-ben az NDK Berlin 750. születésnapját, míg a Schloss és a történelmi

3. ábra. Budapest, Berlin, Varsó, Frankfurt, Drezda és Krakkó történelmi városközpontjai térszintaktikailag izolált helyzeteinek összehasonlítása a DepthmapX program által készített segment map térképeken $\text{step} = 50$ léptékben. A piros színek a magasan integrált, a kék színek az alacsonyan integrált köztereket jelölik

4. ábra. Tallinn (balra) és Buda (jobbra) térszintaktikai összevetése gyalogos léptékben. A DepthmapX program segment map térképén $r = 250$ méter léptékben a piros színek az integráltabb, a kék színek az izoláltabb köztereket jelölik

városszövet dél-nyugati tömbjei a 2010-es évtizedben épültek újjá. Berlinben a Spree folyó szigete, az egykori berlini fal máig érezhető városszövetet szétszakító hatása és a történelmi úthálózat együttesen felel az alacsony térszintaktikai integráltságért. Frankfurtban nagyon hasonló szituáció és történelmi fejlődés figyelhető meg, mint Berlinben; a Dom-Römer projekt, amely rekonstruálta a modernizmus elvei szerint újjáépített belváros középkori eredetű szövetét és épületeit 2012 és 2018 között zajlott. Frankfurtban érdekes még megfigyelni az egykori városerődítmények egy szakaszának rekonstrukcióját, ahol a parkba ágyazott egykori városfal vonalát hűen követő háború utáni beépítés nagyobb izoláltságot okoz helyileg a városszövetben, mint a történelmi városközpont maga. Drezda példája a történelmi városszövet rekonstrukciójának minden európai kísérletét egy helyen mutatja be. Drezda már a 19. században elvesztette védelmi rendszerét, a falak helye Krakkóhoz (vagy Pesthez) hasonlóan itt is körutas rendszerben épült be, integrálva a városközpontot a 19. századi várossal. Drezda esetében a háború utáni szinte teljes pusztulás teljes rekonstrukciót igényelt. Itt Varsóval ellentétben egy viszonylag új városszövet épült a modernizmus elvei szerint, amelyet csak a német újraegyesítés után írtak felül az eredeti hálózat elemeivel. Drezda esetében külön tanulmányt igényelne, hogy miként nő vagy csökken a belvárosi szövet integráltsága a rekonstrukció során, ugyanis a háború utáni beépítések pár sugárúttól eltekintve a teles beépítések viszonylag izolált utcahálózatát hozták létre, ehelyett most egy hálózatosabb, ugyanakkor a középkori önmagában zárt rendszer miatt a környezetétől izoláltabb rendszer jön épp létre. A háború során lebombázott, majd egy későbbi időpontban rekonstruált történelmi városközpontokat érdemes a rekonstrukció folyamatainak szempontjából is összevetni Budával.

A 10 európai történelmi városközpontot a budai várral összehasonlító térszintaktikai elemzések tanulsága, hogy városléptékben a középkori és barokk városmagok a legtöbb esetben nem tudtak szervesen integrálódni a később köréjük épült városszövetbe, azaz a 19. századi városnövekedés hatékony térszerkezeteihez képest megmaradtak önmagukban zárt, izoláltabb városrészeknek. Ezek kevésbé feleltek meg az új városfunkciók számára, egy sokkal integráltabb városszövet kellett a tömeges munkahelyek, nagy intézmények és modern kereskedelem befogadásához.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a történelmi városközpontok önmagukban, vagy akár a teljes város szövetében diszfunkcionálisak lennének. Ezeknek a nagy léptékben (*step* = 50) elszigetelődő városszöveteknek a működését az eredeti funkcionális léptékükben való vizsgálatok tárják fel. Tehát olyan térszintaktikai analízisre van szükség, amely a gyalogos léptéket és a városrészen belüli kapcsolatokat tudja feltárni. Erre a metrikus integráltság vizsgálatot tartom megfelelőnek, *metric r* = 250 méteres rádiusszal. Tehát a történelmi városközpontokat elemző térszintaktikai kérdés az, hogy melyik térrészek, utcák vannak a legtöbb másik utcával összekötésben, ha 250 métert vagyunk hajlandóak gyalogolni bármelyik irányban. A gyalogos város esetében a 250 és 500 méter közötti távolságok a mérvadóak, a 15 perces város fogalmi szerint 15 percnyi gyalogtávolságra kellene lennie a legtöbb funkciónak bármely lakóhelytől egy ideális városrész esetében.²⁸ Ez 4 km/h gyaloglási sebességet feltételezve 1000 méteres rádiuszt jelentene, ugyanakkor a szakirodalom kiemeli, hogy egy szomszédságnak 5 perces gyalog rádiuszosnak kellene lennie, így az ideális városrész 1 km sugarú, de az alközpontok 300 méter sugarú körök középpontjai kell, hogy legyenek.²⁹ Az összes vizsgált történelmi városközpont területe beleírha-

²⁸ Balletto et al. 2021; Moreno et al. 2021; Pozoukidou 2021.

²⁹ Pontos fogalmi magyarázat: <https://www.cnu.org/publicsquare/2021/02/08/defining-15-minute-city> (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)

tó egy 1 km sugarú körbe, a térszintaktikai kérdés, hogy ezen belül érvényesülnek-e az ideális alközpontok és összekötöttségek.

A budai Várnegyed térszintaktikai vizsgálata *metric* $r = 250\text{m}$ rádiusszal feltárja ennek a negyednek a történelmi működését. Kirajzolódik a két leginkább integrált térrész, a Tárnok utca – Dísz tér és a Bécsi kapu – Kapisztrán tér. Pont ez a két térrész volt a középkorban a két fontos piac, az első a németek lakta városrész központja, a Kapisztrán térnél meg a magyarok lakta városrész piaca.³⁰ Tehát a középkori, majd barokk Buda több integráns városrészből álló város volt, ahol a legfontosabb közfunkciók az egyes városrészek gyalogosan ideálisan elérhető központjaiban voltak. A váron belül sokkal nagyobb a gyalogos ($r = 250\text{m}$) távolságú integrációs mutatója minden utcarésznek, mint egyes mai városrészeknél, például a térképen vizsgálható közeli Naphegyé, a vízivárosi Horváth utca környékéé, vagy akár a pesti belváros egyes szakaszainak utcáié. A budai vár – mint több másik történelmi városközpont – ma is ideális gyalogos városrész, megfelelő a 15 perces város követelményeinek. Jól látható a hasonló struktúra Tallinn esetében is (4. ábra).

Ezek a térszintaktikai vizsgálatok megalapozzák a budai Várnegyedhez hasonló történelmi városrészek funkcionalitásának, jövőjének és rekonstrukciójának megfelelő irányait. Egyrészt látható, hogy a városszövet, mint az időben lelassabban változó települési struktúra a legtöbb esetben túlélte a 19. század és 20. század városmodernizációs törekvéseit, ezzel ezeknek a városrészeknek a funkcionális jelentősége csökkent, de a kortárs 21. századi városépítészeti törekvéseknek viszont jó példát mutatnak, hiszen itt túlélt a 15 perces város eredeti, természetsszerűleg kialakult formája. Ugyanakkor a modern mobilitási igényekre szabott városfunkcióknak már nem ideálisak ezek a városszövegek, így a fontos központi intézmények már nem ezekben a negyedekben találhatóak. A templomok, egykori főúri, királyi központok, városházák nagyrészt műemléki státuszukhoz illő kulturális-turisztikai funkcióval működnek, míg a modern közigazgatás, szolgáltatási központok, tömegsportok, tömegkultúra és természetesen a termelés különböző ágainak központjai modern városrészekbe költöztek. A vizsgált, egykor központi szereppel bíró városok lakosság száma az érett középkorban a tízezres nagyságrendet ritkán haladta meg. Prága 40 000 (az összes városszettel együtt) Buda 13 000, Berlin 8–16 000, Drezda 3–10 000, Tallinn 6–7000 lakost fogadott be. Ahogy a térszintaktikai elemzések is mutatják, egyértelműen erre a nagyságrendű lakosság számra épült ki az eredeti városszövetük. Ezért ugyan nem képesek megfelelni a mai korszerű városközponti funkcióknak, de kulturális és turisztikai szempontból felértékelődött a szerepük, és elméletileg ideálisak a kortárs városi lakhatási funkciókra is, amennyiben struktúrájuk megfelel a 15 perces (gyalogolható, élhető) város fogalmának.

A térszintaktikai elemzésekből levezethető állítások igazolására hasznos eszköz a történelmi városközpontok 1945-től napjainkig megfigyelhető rekonstrukciójának összehasonlítása. A városrekonstrukció eszközei különbözőek. A budai Várnegyed városrekonstrukciójának esetében a restaurálás, helyreállítás és illeszkedő foghíjbeépítések műemlékvédelmi hiteles és helytálló eszközeit használták, ám ma már egyre többször nyúlnak a teljes rekonstrukcióhoz, sőt, egyes városok esetében a hipotetikus rekonstrukciókhoz is. A történelmi városközpontok rekonstrukciója mindig is politikai és társadalmi igények mentén létrejövő kortárs beavatkozás volt, így ez a tanulmány nem a műemlékvédelem szakmai szempontjából vizsgálja a városrészek és egyes épületek rekonstrukcióját, hiszen több szerző is megjegyzi, ezek mindig is a szakma és a társadalom-

³⁰ Fónagy et al. 2013.

politika határterületein lévő beavatkozások voltak.³¹ A következő fejezetben a rekonstrukciós folyamatok városépítészeti döntéseit és társadalmi-politikai céljait hasonlítom csak össze.

A vizsgált történeti városokat két részre oszthatjuk, amelyek jelentősen megsérültek a második világháborúban, és amelyek nem. Prága, Tallinn, Bern és Zürich, Zágráb és Krakkó nagyobb rombolások nélkül élték át a világháborút. Ezekben a városközpontokban is megfigyelhető egyfajta világos konzervációs, sőt rekonstrukciós irány, mégpedig az épített örökségnek a megőrzésen túlmutató átalakítása, egyfajta ideális állapotba hozása. Az egységes tetőhéjazat, a terv szerinti homlokzatszínezés előírása mind a természetes városfejlődés ellenében hozott tudatos szabályozás, amelyek célja, hogy egy ideális város (és nemzet) történetét és identitását fejezzen ki. A szabályozás nem a kiemelt műemlékekre vonatkozik, azok történelmileg hitelesnek elfogadott képeinek megtartása mindenhol konszenzusos igény a társadalom és a hatalom között, utóbbi általában tulajdonosként is tud fellépni. A hangsúly a történelmi városközpontok mai védelmének és fejlesztésének kérdéseiben a polgárházak, a városszövet nagy részét kitevő lakóházak megjelenésére esik. Mind a történelmi korokat viszonylag sértetlenül átélő, mind a súlyos rekonstrukciót igénylő történelmi városközpontokban a lakóépületek tömegének állapota az, amely a lokális identitást meghatározza, és emiatt akár a műemlékvédelmi vagy városképvédelmi szabályozást, akár a rekonstrukciós terveket ennek a szövetet adó épülettömeg megfelelő megjelenésének céljából hozzák létre.

Ennek megértésére érdemes a háborúban megsérült történelmi városközpontok rekonstrukcióit végigvenni.

Történeti városközpontok újjáépítése a második világháborútól napjainkig

Magyarország példát mutatott a háború utáni történelmi városszövetek rekonstrukciójában, Budapest mellett Kőszeg, Győr, Sopron, majd többek között Kecskemét vagy Pápa belvárosa újult meg a lakhatóság és a műemlékvédelem dupla szempontrendszer szerint. Ennek biztosítéka az 1957-ben létrejött egységes Országos Műemléki Felügyelőség volt, amely nemcsak hivatalként működött, de a régészeti kutatásoktól a helyreállítások végéig végig tudta követni a helyreállításokat megfelelő állami források birtokában. Sopron 1975-ben megkapta az Európai Műemlékvédelmi Díj aranyérmét; a háborús bombázások itt 800 épületet döntöttek romba, és Buda után a legátfogóbb városszintű helyreállítás itt készült el.³² A legismertebb településszintű rekonstrukció a budai Várnegyed Polgárvárosának újjáépítése volt, ennek köszönhetően kapott UNESCO Világörökség címet 1987-ben a budai Várnegyed és a Duna-part látképe. Nem a háború előtti város rekonstrukciója volt a cél, hanem egy történelmi polgárváros visszaállítása, amely kielégíti a modern lakhatási és kulturális igényeket is, ugyanakkor megmutatja Buda középkori és barokk múltját, visszahozza ezeknek a koroknak a még bemutatható elemeit és léptékét.³³ Az alább vizsgált európai történelmi városrekonstrukciókhoz nagyon hasonlóan az addigi városfejlődés folytatása helyett egy történelmi környezet létrehozása volt a cél, amelynek fő alkotóelemei az egyes házhelyek rekonstruált vagy illeszkedően új építésű polgárházai. Jellemző, hogy a Mária Magdolna-templom nem került helyreállításra, míg az építészetileg önmagukban jelen-

³¹ Zsembery 2017.

³² Kissné Nagypál 1968; Műemlékvédelem 1976; Winkler 2004.

³³ Gerő 1979, 1980, 1982.

téktelenebb polgárházak tömege igen. A Budán (és Sopronban, meg az egyéb helyreállított történelmi városközpontjainkban) kivitelezett rekonstrukciós folyamat az elmúlt 70 évben más helyszíneken is megfigyelhető volt, ezen gyakorlatok közös tendenciákat követnek.

Varsó oly mértékben sérült meg a második világháború végének bombázásaiban, hogy a lengyel vezetés a háború után azt is felvetette, hogy az egész várost új helyre kellene telepíteni a romok felszámolása helyett. A végső döntést – hogy állítsák vissza a történelmi belváros eredeti képét – az a gondolat vezérelte, hogy Varsó történelmi képe és ennek kortárs megléte alapvetően szükséges a lengyel nemzeti identitás megőrzéséhez (helyreállításához).³⁴ A kiemelt egyházi épületek rekonstrukciója, még ha belülről egyszerűsített módon is, de nem volt kérdéses, sokkal nagyobb figyelmet kapott a történelmi városszövet lakóházainak rekonstrukciója, amely a tömeg és főleg a homlokzat eredeti rekonstrukcióját jelentette, amely szerkezetek immáron korszerű lakásállományt foglaltak magukban (5. ábra). Fontos adalék, hogy a Királyi várat építették újjá a legkésőbb, csak 1984-re lett kész, amikor az 1956-ban befejezett, újjáépített történelmi belváros már UNESCO világörökségi címet is kapott (1980-ban). A háború előtti békés és prosperáló város képének visszaállítása a teljes városszövet visszaállításával vált csak lehetségessé, a homlokzatokat a romokban megmaradó eredeti maradványok, sokszor ép szobrászati díszítések pontos helyükön való visszaállítása helyett egy idealizált, a középkori városszövetet alapjául tekintő, bár nem csak egy történelmi kort kiragadó kép megalkotása volt a cél. Ennek érdekében nagyban támaszkodtak Bernardo Bellotto 18. századi velencei festő részletes „Varsó panoráma festményei”-nek ábrázolásaira,³⁵ ezen festményekből rekonstruálták sok épület díszítését, színezését, így a rekonstruált Varsó nem a háború előtti város újjáépítése, inkább egy barokk korabeli ideális állapot megalkotása volt. Más okból, a német területi örökséghez való jogos és civilizált hoz-

5. ábra. Varsó újjáépített régi városrészének piactere (Fotó: Kádár Bálint)

³⁴ Kuznicki 2013.

³⁵ McCouat 2015.

záállás bemutatása végezték építették újjá Lengyelországban Gdańsk belvárosát, szintén egy formalista és idealizált, funkcionálisan munkás-lakónegyedeket tartalmazó módon. A háború utáni újjáépítések esetében tehát nem az egyházi és hatalmi kiemelt műemlékek visszaállítása volt kérdéses, hanem a polgárvárosok jellemző városszövege és főként városképe.

A világháború pusztítása Németországban nagyon sok városra kiterjedt, és itt – háborút okozó nemzetként – nem volt identitásbeli igény a történelmi múlt újjáépítésére, inkább egy új kezdet, egy tiszta lappal indulás volt elvárt társadalmilag is. Ennek okán sok lebombázott történelmi városközpontban csak a kiemelt műemlékeket rekonstruálták, és köréjük a modernizmus elveit követő (vagy Keleten egy ideig a szocreál elveit követő) kortárs városi beépítést emeltek, akár új utcahálózattal (pl. Potsdam). Sőt, sok példa mutatja, hogy egyes történelmi emlékeket – mint pl. templomokat is Drezdában (Frauenkirche) vagy Berlin nyugati oldalán (Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche) – inkább meghagytak háborús mementóként, esetleg kortárs kiegészítésekkel, mert a háború és az azt okozó háború előtti korszak kritikája fontosabb volt az egyes történelmi emlékek eredeti művészeti vagy használati értékénél. Az új társadalom építésének igénye a háború után 30–40 évig felülírta a történelmi korok emlékének és identitásformáló lehetőségének igényét (bár ellenpélda is volt, pl. Münster polgárházainak rekonstrukciója). Érdekes módon először Kelet-Németországban jelent meg a történelmi korok építészetének városszintű rekonstrukciója identitást formáló igényekkel. A hetvenes évek második felétől helyeztek hangsúlyt a városok történelmi kontinuumának fontosságára, és programszerűen újjáépítették fel Kelet-Berlin háborúban megkímélt, de azóta nem felújított városnegyedeit.³⁶ Az első 19. századi lakónegyed, amelyet programszerűen felújítottak, az Arnimplatz körül volt, 2300 korszerű lakást alakítottak ki itt 1973-tól régi házak felújításával. Ilyen léptékű városmegújítás hagyományos tipológiával addig Nyugaton sem volt. Keleten számtalan városnegyedben követték ezt a modellt, 1979-től bontási tilalmat rendeltek el az összes nem életveszélyesnek nyilvánított épületre. A nyolcvanas években már a plattenbau (nagypaneles) építési technológiát is használták történelmi díszítéseket visszahozó, hagyományos tömegeket formáló építészeti alkotásokra a háborúban elpusztult városrészek megkésített rekonstrukciója során. Mindezeknek a folyamatoknak nagy lökést adott Berlin 750. jubileumi ünnepségeinek előkészítése. Az 1987-es ünnepi évre előirányozták a Friedrichstrasse bevásárlóutcaként történő rekonstrukcióját, az Akadémia tér (Gendarmenmarkt) rekonstrukcióját, a Sophienstraße és környezetének rehabilitációját és a Spree partján a középkori városmag rekonstrukcióját. A Nikolaiuertel újjáépítése 1983 és 1987 között zajlott. Günter Stahn építész első, 1979-es tervei azért nyertek a tervpályázaton, mert egy történelmi szemléletű, az eredeti középkori struktúrát visszahozó terv volt, de az építés kezdetére ezek a tervek még inkább a középkori ideális történelmi város képét rekonstruálták, sokszor a történelmi hitelesség teljes mellőzésével, ugyanakkor a történelmi érzet kiváltásának maximális igényével. Ezt annak ellenére sikerült elérni, hogy sok épület nagyelemes előregyártott panelből épült (6. ábra), és fontos megjegyezni, hogy a világháború előtt ezen a területen alig volt százévesnél régebbi épület, miközben a rekonstrukció során a ténylegesen rekonstruált Nikolaikirche köré egykor másol álló történelmi épületek másait telepítették.³⁷

2021-ben kapott helyi védelmet a Gendarmenmarkt, mármint az eddig is műemlék Karl Friedrich Schinkel tervezte Konzerthaus (Schauspielhaus, 1821) és a két dómot körülvevő nyolcvanas évekbeli térfal házai, amelyek nagypaneles technológiával, ám történelmi formákkal

³⁶ Urban 2009.

³⁷ Goebel 2003.

6. ábra. A Nikolaiviertel negyedének nagypanel technológiával újjáépített házai Berlinben
(Fotó: Kádár Bálint)

épültek 1985 és 1989 között (7. ábra). A szecessziós és historizáló épületeket idéző panelhomlokzatokkal épült hotellek és lakóházak egy részének ugyanaz a Manfred Prasser volt az építészük, mint az azóta lebontott modern Palast der Republikének (1973–1976), amelynek helyére sok vita után a Franco Stella által újraálmódott Humboldt Forum (Berliner Schloss) épült fel azóta (2008–2013–2020). Magát a Gendarmenmarkt teret 1976-ban kezdték el csak felújítani (Platz der Akademie), addig a két dóm és az egykori Schauspielhaus romosan és üresen álltak. A keletnémet törekvések egy attraktív történelmi városmag kialakítására ugyan meghaladták a szocialista ország lehetőségeit, ám a felépült városrészek mára már maguk is történelmi értéknek számítanak, egy olyan korból, amikor centralizáltan próbálták meg újjáépíteni a történelmi pol-

7. ábra. A berlini Gendarmenmarkt újjáépített térfalai, keletnémet nagypanel technológiával
(Fotó: Kádár Bálint)

gárváros miliójét. Ideológiai síkon a kelet-berlini építések mutatják be a legjobban, hogy ezekben a városrészekben a legfőbb érték nem az egyes történelmi korok hiteles bemutatásában rejlik, hanem abban az egykori uralkodók, egyházak és történelmi eseményektől független milióban, ami a város mint városi polgárság által létrehozott és működtetett önálló entitás történeti bemutatása és továbbélése. A Berliner Schloss újjáépítésének mai vitája és kortárs újjáépítése teljesen idegen ettől az elvtől, így itt nem is tárgyalandó.

A német városok közül Frankfurt³⁸ és Drezda³⁹ történelmi belvárosának újjáépítését érdemes még tárgyalni, ugyanis itt a polgárváros történelmi miliójének igénye az utóbbi évtizedekben jelentkezett csak, de ilyen város Lipcse is.

Frankfurt belvárosát, az Altstadt területét sokáig hagyták beépítetlenül, így a Bankenviertel vette át fokozatosan a belváros szerepét, és ennek a felhőkarcolókkal beépített városrésznek az üzleties image-ét vette át lassan a város. A Dom-Römer negyedek csak a hetvenes évek elején kezdtek el beépíteni, amikor új metrómegállót, az archeológiai feltárásokra ráépült mélygarázs szintet és pár emblemikus épületet – a Történelmi Múzeumot és a Technisches Rathaus (Technikai szolgáltatóház) – is felépítettek ebben a városrészben.⁴⁰ 1983-ban viszont már történelmi szellemben építettek újjá egy tömböt hat új, az eredeti homlokzatokat rekonstruáló épülettel a Römerberg keleti oldalán. Viszont ezek után is épültek kortárs épületek még (Schirn Kunsthalle), és főként civil szervezetek kezdték követelni az eredeti történelmi városkép helyreállítását, olyan hatásos kezdeményezésekkel, mint a „Pro Altstadt” és „Altstadt retten”. Ezeknek a kezdeményezéseknek lett sok támogatójuk a városházán, főként a turizmusmenedzsment oldalon, míg 2007-ben jött el az alkalom a 2005-ben elfogadott történelmi jellegű beépítések (Architekten KSP Engel und Zimmermann nyertes terve) megvalósítására, amikor is lejárt a Technisches Rathaus bérleti joga. Ezt és a Történelmi Múzeumot 2011-ben lerombolták, és a 2009-ben létrehozott DomRömer GmbH 2018-ra felépítette Frankfurt „új régi városközpontját” (*Neue Frankfurter Altstadt*) a 7000 m² fejlesztési területen kijelölt 30 házhelyen.⁴¹ A középkori épületeket imitáló fejlesztést olyan középületek is kiegészítették, amelyek bár kortárs építészeti alkotások, tömegükben és anyaghasználatukban azonban a legnagyobb mértékben illeszkednek az oromfalak középkori városképéhez: ilyen a *Stadthaus am Markt* és a régi helyére felépített új Történelmi Múzeum is. A városrész azóta Frankfurt turisztikai központja, karácsonyi vásárok otthona, egy idealizált múltat megjelenítő szórakoztató negyed.

Drezda példája nagyon hasonló, de itt a világháború után a keleti blokk részeként erősebb ideológia mentén alakult a városközpont, az „Új ember” kiszolgálására épített szocialista városok emblemikus példáját kívánták felhúzni Drezda egykori középkori városközpontjában.⁴² Csak a legfontosabb művészeti értékkel bíró emlékeket építették újjá (Zwinger, Művészeti Galéria, a Semper-féle Operaház, Katholische Hofkirche katedrális majd a drezdai vár), ezek szigetként úsztak a modernista új városzövetben.⁴³ A német egyesítés után erőre kaptak azok a hangok, miszerint Drezda Altstadt városnegyedét az elveszett barokk kori pompájában és formájában kellene újjáépíteni. A Frauenkirche újjáépítéséről a városi tanács már 1985-ben döntött, mégis az 1989 utáni civil kezdeményezéshez köthető a valós újjáépítés. Egy drezdai zeneszerző alapított

³⁸ Čamprag 2017.

³⁹ Will 2009.

⁴⁰ Müller-Raemisch 1996.

⁴¹ Čamprag 2017.

⁴² Will 2009.

⁴³ Paul 1990.

egyesületet az újjáépítésre, ennek hamarosan 5000 tagja lett, és megkezdődött az emlékműként az odáig meghagyott romok köveinek tudományos feltérképezése is. A 180 millió eurós újjáépítési költségből 70 millió eurót civil kezdeményezések és gyűjtések szedtek össze. Az 1994-ben elkezdett újjáépítés a tervezett határidő előtt, egy évvel Drezda 2006-ban ünnepelt 800. születésnapja előtt készen lett. A Drezdai Történeti Neumarkt Egyesület (*Gesellschaft Historischer Neumarkt Dresden e. V.*) 1999-ben alakult, és kifejezett célja volt, hogy a Neumarkt térfalait az eredeti telekkiosztás, tetőformák és lehetőleg barokk homlokzatok szerint építsék újjá. A helyi és német építészek által hangosan elítélt kezdeményezést 2003-ban helyi petícióval erősítették meg, a 68 000 aláíró nyomására a városháza elindította a tervezést. A nyolc újjáépítendő negyedből 2020-ra hat megépült. A beépítések javát részben barokk épületek másaként, részben illeszkedő kortárs épületekként húzták fel (8. ábra).

A németországi rekonstruált városközpontok főbb tanulsága, hogy míg a művészeti értékkel bíró jelentősebb középületeket még a keletnémet városokba is rekonstruálták, akár a teljes pusztulás után is, addig a középkori és barokk polgárházak alkotta városszövetet még Nyugat-Németországban sem tartották újjáépítésre érdemesnek a háború után, és mind Keleten, mind Nyugaton csak az 1970-es, 1980-as évek társadalmi és posztmodern fordulata értékelte fel a történeti városszövetet, és a szocialista országokban volt arra tulajdonjogi és hatalmi erő, hogy nagyobb arányban neki is lássanak teljes városszövetek rekonstrukciójának. Lengyelországban mindez már korábban lezajlott, hiszen ott a történeti városközpontok nemzeti identitást hordozó tulajdonsága már a háború után fontossá vált. A kilencvenes évek újdonsága, hogy demokratikus keretek között a helyi lakosság, annak társadalmi kezdeményezései, egyesületei és petíciói gyakoroltak nyomást az ellenkező szakmai közegre és politikai döntéshozókra, és a társadalmi konszenzus, valamint a turisztikai haszon együttesen már elég erőt szolgáltattak nagyobb városrész-újjáépítések kivitelezésére.

8. ábra. Drezda, a Neumarkt újraértelmezett tömbjeinek építése 2013 (Fotó: Kádár Bálint)

DISZKUSSZIÓ ÉS ÖSSZEZÉS

Morfológiai meghatározottság és a polgárváros identitása

Ebben a tanulmányban először a történeti városok morfológiáját vizsgáltam. A térszintaktikai vizsgálatok alapján az alábbi kijelentéseket lehet tenni:

- A középkori eredetű városközpontok morfológiája alapjaiban eltér a későbbi, jellemzően 19. századi városrészek morfológiájától, mindenhol izolált szigetként jelentkezik a történelmi belváros, amennyiben a teljes város kapcsolatrendszerében vizsgáljuk.
- A táj topográfiai adottságait védelmi célból sikeresen kihasználó középkori városok morfológiája alkalmatlan volt a modern kor városfunkcióinak betöltésére, így ezen városok történeti központjai nem estek át az épített környezet természetes modern kori léptékváltásán, inkább új városközpontok épültek ki mellettük.
- A térszintaktikai izoláltság csak a nagyvárosi léptékben jellemző, önmagukban ezek a városzövegek egykori központok (pl. piacok) köré épültek, amelyek gyalogos léptékben nagyon integrált városokat eredményeztek, a mai 15 perces város kritériumrendszerében példásak ezek a városrészek (szemben a modernizmus elveit követő városrészekkel, amelyek gyalogos léptékben is izolációt mutatnak).

Ezután a második világháború során rongálódott történeti városrészek rekonstrukcióit vizsgáltam.

- Ahol az eredeti városszövet fennmaradt, ott is megfigyelhető egyfajta rekonstrukciós folyamat, a meglévő épületállomány és köztérrendszerek megjelenését egy szimbolikus történeti kor képéhez igazítják, jellemzően a középkori és barokk korokat preferálva, és inkább felszámolva az ebbe nem illő elemeket.
- A második világháború után a keleti blokk országaiban volt meg arra a központi tulajdonjog és erő, hogy akár városrészléptékben újjáépítsenek egész történeti városrészeket. Ez Lengyelországban a nemzeti identitás megerősítése miatt azonnal elkezdődött, Magyarországon kevesebb ideológiai töltettel, de szintén sikerült már korán elindítani a rekonstrukciókat, míg Kelet-Németországban csak a hetvenes évek után vált fontossá a pártállamnak a történelmi építészet integrálása a történelmi városközpontok fejlesztésébe, de már kevésbé hiteles módon.
- A kilencvenes évektől civil kezdeményezések lettek a történelmi városközpontok rekonstrukcióinak fő motorjai, főként Németországban, ahol a szocialista „új város” vagy a nyugati pragmatikus városfejlesztés ideája helyett a történelmi korok idealizált képét igényelte a társadalom a városközpontokban. Ezekben az esetekben a lakó, szolgáltató és turisztikai funkciókat, valamint a kulturális funkciókat befogadó polgárváros ideálja valósult meg több helyen.

A fenti két vizsgálat eredményeként elmondható, hogy a történelmi városszövet szerepe mindenhol felértékelődött Európában. Bár sok helyen ennek a folyamatnak a turizmus iparága a hasznélvezője, és sok kritika éri a történeti hitelességet nélkülöző, új építésű, de réginek kinéző városrészeket, mégis egyértelmű helyi társadalmi igény van a történelmi városszövet rekonstruálására és megélhetőségére. Ennek a támogatottságnak alapja lehet, hogy a modern kor előtti formájában fennmaradt városi táj hitelesen hirdeti az európai városok polgári gyökereit,⁴⁴ mert a hatalmi pozíciókat képviselő egyházi és kormányzati épületekkel szemben az együttműködő és

⁴⁴ Ashworth 1994; Hilber–Datko 2012.

önszabályozó közösség szerepét mutatja be. Ennek okán a középkori és barokk kor repetitív helyi beépítési és építési formáiból adódó jellegzetes polgárváros miliőjébe nem illő 19. századi beépítések és hozzáépítések pont annyira nem részei az ilyen központok mai rekonstruált képének, mint a 20. század modernizáló beépítései sem. A turizmus mindenhol támogatott funkció a helyi társadalom részéről is, hiszen a turisták számára a helyi identitást mutatják be ezek a városrészek. Fontos, hogy a történeti városközpontok identitásrétegei olyan felhasználókat vonzanak (turisták, helyi szabadidős és kulturális felhasználók), akiknek nem hátrányos az izolált város-morfológia, hiszen kulturális érdeklődésük okán célzottan és gyalogosan járnak be a városi tereket. Célzott térhasználatuk ugyanakkor túlszűfolttságot és így konfliktusokat is okozhat, amennyiben sikerült lakónegyedekként is megtartani ezeket a városrészeket.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a történelmi városközpontok rekonstrukciója egy stabil folyamat, hiszen a nagyvárosi terműködésbe nehezen kapcsolható történelmi városszövet nagyon is fontos szerepet kap a nagyvárosok életében, identitásukat hordozza, turisztikai központként funkcionál, és példát mutat a gyalogolható, 15 perces városrészek kialakításához. Az izolált térstruktúra megtalálta központi helyét a nagyvárosok szívében.

A fenti megállapítások alapján egyértelműen pozicionálható a budai Várnegyed mai és világháború utáni rekonstrukciója is. Városépítészeti szempontból a budai Várnegyed gyalogosbarát, lakófunkciójú, a középkori és barokk értékeket és léptéket megőrző rekonstrukciója beleillik a kortárs európai történelmi városközpontok rekonstrukcióinak sorába, ebben sok szempontból korát is megelőzte. Az épületek rekonstrukciójánál a polgárvárosi lakóházak kialakítása és egyseget mutató szövete került előtérbe, hangsúlyozva és folytatva a budai Várnegyed polgári gyökereit, miközben paradox módon az államszocializmus központosító eszméi határozták meg a társadalmi közeget. Mivel a budai Várnegyed rekonstrukciója rögtön a háború után megindult, viszonylag sok menthető épület maradt, a munkák hiteles régészeti feltárásokon alapultak, ezért a mai németországi rekonstrukcióknál védhetőbb és hitelesebb eredménnyel született egy olyan városrész, amely viszont ugyanúgy nem a háború előtti állapot folytatásaként jött létre. A Budai Vár polgárvárosában is a középkori-barokk állapotot, illetve ahhoz illeszkedő miliőt rekonstruáltak, mint a vizsgált városok mindegyikében, kigyomlálva a 19. század léptékváltó hozzáadásait, beépítéseit. A hatvanas, hetvenes évek foghíjbeépítései ugyan úgy próbáltak illeszkedni, mint a kortárs német rekonstrukciók során Drezda vagy Frankfurt kortárs épületei.

A Budai Vár háború utáni rekonstrukcióját teljes konszenzus fogadta, mind társadalmi, mind szakmai részről, ami a vizsgált más városoknál csak Varsóra mondható el. A mai német történelmi városközpont rekonstrukciókat mind alulról jövő társadalmi kezdeményezés keltette életre, a legtöbbször a szakma ellenkezése közepette, hiszen a hitelesség kérdése háttérbe kellett, hogy szoruljon a társadalmi igény hatására.⁴⁵ Érdemes kiemelni, hogy a Nemzeti Hauszmann Program tervezése vagy megvalósítása társadalmi egyeztetés nélkül zajlott, és semmiféle alulról jövő kezdeményezés nem integrálódott így a budai Várnegyed kortárs rekonstrukciójába, pedig társadalmi támogatás minden bizonnyal a 19. századi épületek rekonstrukciója mögött is lenne. A legnagyobb különbség így a budai Várnegyed legújabb rekonstrukciója és a vizsgált külföldi példák között tehát a társadalmi iniciativa hiánya Magyarországon, ahogy Alföldi György írja, a Budai Vár ügye ma még nem közügy.⁴⁶ Ezenfelül nagy különbség még, hogy a Budai Várba épp visszakerülnek nagyvárosi, igazgatási és hatalmi funkciók, miközben Európában ezek minden-

⁴⁵ Ashworth 1998; Čamprag 2017; Daugbjerg–Fibiger 2011; Zsembery 2017.

⁴⁶ Alföldi 2022.

hol kikerültek a történelmi városrészekből, hiszen ahogy a térszintaktikai vizsgálatok igazolják, ezek a városrészek anno védelmi szempontból a környezetüktől izolált formában, csak önmagukban integráns térszerkezettel jöttek létre, így a későbbi nagyvárosi rendszerekben olyan funkciót kellett találgatni, amely figyelembe veszi ezt a morfológiai adottságot és viszonylagos izolációt. Az igazgatási funkciók pont annyira feszítik szét ennek a gyalogos elérésre méretezett városszövetnek a kereteit, mint a termelés funkciói. Egykoron adott léptékben a termelésnek is helye volt ez a városszövet, de mai létékben a modern ipari funkciók már értelemszerűen nem tudnának ezen szöveten belül működni, mint ahogyan az egész várost vagy országot kiszolgáló szolgáltatási és igazgatási funkciók sem. A városszövetet túlfeszítő, a térszintaktikai modellbe nem beleillő funkciók mint épülettömegek a városképet feszítik túl, hiszen a vizsgált polgárvárosok fő jellemzője, hogy egységes megjelenésű, építéstechnológiájú és léptékű épületek adják az identitáshordozó városszövetet. Így minden olyan fejlesztés, amely ezeket a kereteket túlfeszíti, problémás a budai Várnegyed esetében, és kritikára jogosít fel vagy szakmailag, vagy társadalmilag, vagy mindkettő esetében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alföldi 2022 Alföldi György: Polgárváros. *Építészfórum*. <https://epiteszforum.hu/a--alfoldigyorgy-irasa> (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)
- Al Sayed–Turner–Hanna 2009 Al Sayed, Kinda – Turner, Alasdair – Hanna, Sean: Cities as Emergent Models. The Morphological Logic of Manhattan and Barcelona. *Symposium a Quarterly Journal in Modern Foreign Literatures* (2009) 1984. 1–12.
- Ashworth 1994 Ashworth, Gregory J.: *Building a New Heritage*. Routledge, New York, London 1994.
- Ashworth 1998 Ashworth, Gregory J.: The Conserved City as Cultural Symbol. The Meaning of the Text. In: *Modern Europe. Place, Culture, Identity*. Szerk. B. Graham. Arnold, London 1998.
- Balletto et al. 2021 Balletto, Ginevra – Ladu, Mara – Milesi, Alessandra – Borruso, Giuseppe: A Methodological Approach on Disused Public Properties in the 15-Minute City Perspective. *Sustainability* 13 (2021) 593. <https://doi.org/10.3390/su13020593> (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)
- Čamprag 2017 Čamprag, Nebojša: Museumification of Historical Centres. The Case of Frankfurt Altstadt Reconstruction. In: *Tourism in the City*. Szerk. N. Bellini – C. Pasquinelli. Springer, Cham 2017. 165–178.
- Daugbjerg–Fibiger 2011 Daugbjerg, Mads – Fibiger, Thomas: Introduction. Heritage Gone Global. Investigating the Production and Problematics of Globalized Pasts. *History and Anthropology* 22 (2011) 2. 135–147. <https://doi.org/10.1080/02757206.2011.558585>
- Építészfórum 2022 Budai Várnegyed Dosszié. *Építészfórum*. <https://epiteszforum.hu/dosszie/budai-varnegyed> (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)
- Fejérdy 1999 Fejérdy Tamás: Helyreállítás, restaurálás, rekonstrukció – hitelesség. *Műemlékvédelem* 43 (1999) 4. 213–215.
- Fejérdy 2017 Fejérdy Tamás: Pillanat vagy történeti folyamatosság: rekonstrukció és/vagy helyreállítás. *Építés – Építészettudomány* 45 (2017) 1–2. 31–39.
- Fónagy et al. 2013 Fónagy Zoltán – Magyar Károly – Végh András – Zádor Judit: *A budai vár*. Budapesti Történeti Múzeum, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2013. <https://www.budavar.btk.mta.hu/hu/> (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)
- Gerő 1979 Gerő László: *A Budai Várnegyed*. Corvina, Budapest 1979.

- Gerő 1980 Gerő László: *A helyreállított budai vár*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1980.
- Gerő 1982 Gerő László: A Budai Várnegyed háború utáni helyreállítása. *Városépítés* 19 (1982) 3. 12–14.
- Goebel 2003 Goebel, Benedikt: *The Conversion of Old Berlin into a Modern City Center*. Verlagshaus Braun, Berlin 2003.
- Gospodini 2004 Gospodini, Aspa: Urban Morphology and Place Identity in European Cities. Built Heritage and Innovative Design. *Journal of Urban Design* 9 (2004) 2. 225–248. <https://doi.org/10.1080/1357480042000227834>.
- Griffiths–Vaughan 2020 Griffiths, Sam – Vaughan, Laura: Mapping Spatial Cultures. Contributions of Space Syntax to Research in the Urban History of the Nineteenth-Century City. *Urban History* 47 (2020) 3. 488–511. <https://doi.org/10.1017/S0963926820000206>.
- H. Gyürky 1972 H. Gyürky Katalin: Buda településének kezdete a régészeti adatok alapján. *Archaeológiai Értesítő* 99 (1972) 1. 33–46.
- Hadrien 2018 Hadrien, Fouillade-Orsini: Belgrade's Urban Transformation during the 19th Century. A Space Syntax Approach. *Geographica Pannonica* 22 (2018) 3. 219–229. <https://doi.org/10.5937/gp22-18026>.
- Hanson 1990 Hanson, Julianne Mary: *Order and Structure in Urban Space. A Morphological History of the City of London*. London 1990.
- Hilber–Datko 2012 Hilber, Marie Luise – Datko, Götz (eds.): *Stadtidentität Der Zukunft*. Jovis Verlag GmbH, Berlin 2012.
- Hillier 1996 Hillier, Bill: *Space is the Machine*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Hutchison–Mitchell 2005 Hutchison, David – Mitchell, John C.: *Spatial Information Theory*. (Ed. Cohn, A. G. and Mark, D. M.) Springer, Berlin 2005.
- Jiang–Claramunt 2002 Jiang, Bin – Claramunt, Christophe: Integration of Space Syntax into GIS: New Perspectives for Urban Morphology. *Transactions in GIS* 6 (2002) 3. 295–309. <https://doi.org/10.1111/1467-9671.00112>.
- Kádár 2013 Kádár, Bálint: Differences in the Spatial Patterns of Urban Tourism in Vienna and Prague. *Urbani Izziv* 24 (2013) 2. 96–111. <https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-en-2013-24-02-002>.
- Kádár 2018 Kádár, Bálint: Model of Smart Pedestrian Network Development Using an Edge-Node Space Syntax Abstraction for Urban Centres. In: *Places and Technologies 2018. The 5th International Academic Conference on Places and Technologies*. Szerk. A. Krstic-Furundzic – M. Vukomirovic – E. V. Lazarevic – A. Dukic. University of Belgrade – Faculty of Architecture. Belgrade 2018. 593–603.
- Karimi 2012 Karimi, Kayvan: A Configurational Approach to Analytical Urban Design. Space Syntax Methodology. *Urban Design International* 17 (2012) 4. 297–318. <https://doi.org/10.1057/udi.2012.19>.
- Keszei et al. 2019 Keszei, Barbara – Halász, Bálint – Losonczy, Anna – Dúll, Andrea: Space Syntax's Relation to Seating Choices from an Evolutionary Approach. *Periodica Polytechnica Architecture* 50 (2019) 2. 115–123.
- Kissné Nagypál 1968 Kissné Nagypál Judit: Sopron belvárosának rekonstrukciója. *Műemlékvédelem* 12 (1968) 3. 139–147.
- Kuznicki 2013 Kuznicki, Kacper: The Authenticity of the Reconstructed Old Town of Warsaw. A Reflection. *E-Conservation Journal* (2013) 1. 24–33.
- McCouat 2015 McCouat, Philip: Bernardo Bellotto and the Reconstruction of Warsaw. *Journal of Art in Society* (2015) www.artinsociety.com (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 22.)
- Mezős 2001 Mezős Tamás: Rekonstrukció és/vagy hitelesség. *Architectura Hungariae* 3 (2001) 3. http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/11/11mezos.html (Utolsó megtekintés: 2022. 08. 13.)
- Moreno et al. 2021 Moreno, Carlos – Allam, Zaheer – Chabaud, Didier – Gall, Catherine – Pratlong, Florent: Smart Cities Introducing the '15-Minute City'. Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-Pandemic Cities. *Smart Cities* (2021) 4. 93–111. <https://doi.org/10.3390/smartcities4010006>

- Műemlékvédelem 1976 Sopron Aranyérme. *Műemlékvédelem* 20 (1976) 1. 43–45.
- Müller-Raemisch 1996 Müller-Raemisch, Hans-Reiner: *Frankfurt am Main. Stadtentwicklung und Planungsgeschichte seit 1945*. Campus Verlag, Frankfurt/Main, New York 1996.
- Nagy 1971 Nagy Lajos: A budai vár topográfiája a XVII. század végén. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 18. BTM, Budapest 1971. 81–119.
- Nophaket–Fujii 2004 Nophaket, Napong – Fujii, Akira: Syntactic and Network Pattern Structures of City – Comparison of Grid and Meandering Street Patterns in Kyojima and Honjo. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering* 3 (2004) 2. 349–356.
- Pataki 1950 Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. *Budapest Régiségei* 15 (1950) 239–299.
- Paul 1990 Paul, Jürgen: Reconstruction of the City Centre of Dresden. Planning and Building during the 1950s. In: *Rebuilding Europe's Bombed Cities*. Palgrave Macmillan, London 1990. 170–189.
- Pouzoukidou 2021 Pozoukidou, Georgia: 15-Minute City. Decomposing the New Urban Planning Eutopia. *Sustainability* 13 (2021) 928. <https://doi.org/10.3390/su13020928>
- Rashid 2019 Rashid, Mahbub: Space Syntax. A Network-Based Configurational Approach to Studying Urban Morphology. In: *The Mathematics of Urban Morphology. Modeling and Simulation in Science, Engineering and Technology*. Szerk. L. D'Acci. Birkhauser, Cham 2019. 199–251.
- Toshikj–Zsembery 2019 Toshikj, Maja – Zsembery, Ákos: The 'Other Side' of Architectural Reconstruction – Professional, Social and Political Questions in Architectural Reconstruction by the Example of Old Bridge in Mostar. *Építés – Építészettudomány* 47 (2019) 3–4. 361–382. <https://doi.org/10.1556/096.2019.004>.
- Urban 2009 Urban, Florian: *Neo-Historical East Berlin. Architecture and Urban Design in the German Democratic Republic 1970–1990*. Routledge, London 2009.
- Várkapitányság Nonprofit Zrt. 2022 *Nemzeti Hauszmann Program*. Várkapitányság Nonprofit Zrt., Budapest 2022.
- Veöreös 2021 Veöreös András: Konzerválás – restaurálás – rekonstrukció – továbbépítés. Gondolatok a soproni Szent Mihály templom harmadik generációs műemléki felújítása kapcsán. *Műemlékvédelem* 65 (2021) 1–2. 1–9.
- Weidinger–Horler 1956 Weidinger György – Horler Ferenc: A budai vár 1687. és 1696. évi helyszínrajzai. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 11. Akadémiai Kiadó, Budapest 1956. 29–32.
- Will 2009 Will, Thomas: *MIT in Dresden – The European City between Restoration and Transformation. In: *The European City in Transformation*. Szerk. N. Pham – M. Heinen. Delft, Dresden 2009. 14–19.
- Winkler 2004 Winkler Gábor: Történeti városok helyreállításának kezdetei (Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár). *Műemlékvédelem* 48 (2004) 2. 70–81.
- Zolnay 1963 Zolnay László: „Opus Castri Budensis”. A XIII. századi budai vár kialakulása. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 15. BTM, Budapest 1963. 43–107.
- Zsembery 2017 Zsembery Ákos: Építészeti rekonstrukció: elmélet – módszertan – esetek. *Építés – Építészettudomány* 45 (2017) 1–2. 41–59. <https://doi.org/10.1556/096.2017.45.1>.

Questions at the Urban Scale on the Development of the Buda Castle District

Comparing the Morphological Givens and Reconstruction Processes of Historical Urban Centres

---

SUMMARY

The reconstruction of the Buda Castle District after the Second World War gave back the medieval and baroque values and scale to the old civic town, filling its buildings with cultural, residential and tourism related functions. As the only comprehensive historical centre in Budapest, this place carries the memory of historical events, the architectural artefacts, but also the pride of the citizens who built this city. The state intended to build centres of power in this historical civic environment both in the dualism of the late 19th century and today, trying to push a role larger in scale and meaning than the urban fabric might comfortably accommodate. Besides the objective morphological arguments about the functional limits a medieval urban fabric designed to small scale movements can bear the comparison with successful international practices also reinforces the assumption that the Buda Castle District can only be a liveable and successful neighbourhood if filled with housing and culture types that can coexist with the historical layers and their original scale. This study compares the reconstruction processes of Buda after the world war and today in the National Hauszmann Programme not with each other, but with the morphological aspects and reconstruction of other European historic centres. Space Syntax analyses showed how all of these centres are isolated with respect to the 19th century urban fabric around them but are quite integrated at a pedestrian scale. This means that their streets cannot bear the modern administrative and productive functions of the modern city, but they comply quite well with the contemporary development trends of the liveable 15-minute city, as well as the tourist city. The post-war reconstruction of Buda's Castle District does not stand behind the reconstructions of other European centres damaged in the Second World War, in fact, it was ahead of its time. On the other hand, today's interventions do not stand out from other European processes in the method of rebuilding long gone buildings, but in their functions, in not following the European logic behind the selection of the historical period targeted by the reconstruction, as well as in avoiding the initiatives of local society.

KEYWORDS

reconstruction, historical urban centre, Space Syntax, Buda Castle District

---

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

